

УДК 339.137.2

**КОНКУРЕНЦІЯ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
НА АГРАРНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ**

***COMPETITION AND COMPETITIVENESS
ON THE AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE***

**Нечипоренко В.В., к. с.-г. н.,
доцент кафедри статистики, АГД та маркетингу,
Сумський національний аграрний університет**

У статті розглянуто теоретичні аспекти конкурентоспроможності на аграрному ринку, що є однією з основних проблем розвитку ринкових відносин в Україні. Під час проведених досліджень проаналізовано види конкуренції, де виявлено характер та інтенсивність конкуренції на аграрному ринку. Успіх розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього ринків залежить від конкурентоспроможності продукції.

Ключові слова: конкуренція, види конкуренції, конкурентоспроможність, фактори конкурентоспроможності, аграрний ринок.

В статье рассмотрены теоретические аспекты конкурентоспособности на аграрном рынке, что является одной из основных проблем развития рыночных отношений в Украине. В ходе проведенных исследований проанализированы виды конкуренции, где выявлены характер и интенсивность конкуренции на аграрном рынке. Успех развития как внутреннего, так и внешнего рынков зависит от конкурентоспособности продукции.

Ключевые слова: конкуренция, виды конкуренции, конкурентоспособность, факторы конкурентоспособности, аграрный рынок,.

The article deals with theoretical aspects of competitiveness in the agrarian market, which is one of the main problems of the development of market relations in Ukraine. During the conducted researches, the types of competition were analyzed, where the character and intensity of competition in the agrarian market was revealed. The success of both internal and external markets depends on the competitiveness of products.

Key words: competition, types of competition, competitiveness, competitiveness factors, agrarian market,.

Постановка проблеми. Конкуренція та конкурентоспроможність є головними ознаками ринкової економіки. Ці категорії нерозривно пов'язані між собою, оскільки конкурентоспроможність можлива лише за наявності конкуренції, рівень якої істотно відрізняється як на окремих ринках (готової продукції та засобів виробництва, внутрішній та зовнішній), так і у різні періоди на одному і тому ж ринку. Одні галузі отримують високий прибуток, інші – є збитковими. Формування конкурентних ринкових відносин, в сучасних умовах, є однією з першочергових завдань держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкуренції та конкурентоспроможності на аграрних ринках досліджували В. Я. Амбросов, В. Г. Андрійчук, В. П. Галушко, О. Д. Гудзинський, О. Ю. Єрмаков, М. М. Ільчук, С. М. Кваша, В. Я. Месель-Веселяк, М. Й. Малік, С. А. Нестеренко, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, В. К. Савчук, Л. М. Худолій, В. К. Терещенко, О. М. Шпичак, В. М. Яценко та багато інших науковців.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження і конструктивний аналіз сутності понять конкуренція і конкурентоспроможність на аграрному ринку та визначення факторів впливу.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс залишається важливою складовою економіки нашої держави та головним чинником подальшого розвитку трансформаційних та інтеграційних

процесів. Безпечність сільськогосподарської продукції є однією з вирішальних складових економічної та продовольчої безпеки країни.

Для аграрного сектору, на сьогодні, є важливими питання розбудови системи якості та безпечності сільськогосподарської продукції та створення високоефективної інфраструктури аграрного ринку, здатної створити умови для надійного ресурсного постачання і збуту сільськогосподарської продукції [7, с. 31].

Слід зазначити, що більшість видів сільськогосподарської продукції є сировиною, що визначає значний рівень її стандартизації та зужує застосування аграрними підприємствами методів створення конкурентних переваг у частині розробки та освоєння виробництва унікальних товарів із імплементацією відповідних маркетингових стратегій. При цьому трансформація конкурентних структур відбувається винятково під впливом цінових та результативних факторів. Аграрні підприємства для підтримання належного рівня економічної ефективності своєї діяльності мають адаптуватися до вказаних умов. У цьому процесі особливого значення набуває коректна ідентифікація конкурентної ситуації цільового ринку та напряму її розвитку [5, с. 104].

Конкуренція виступає як спроможність товаровиробників створювати для себе певні переваги в конкурентному ринковому середовищі на основі максимального використання досягнень агротехнічного прогресу організації праці, виробництва і управління, товаровиробники, які домагаються високої продуктивності праці, низької собівартості продукції підвищення її якості і споживної вартості стають конкурентоздатними на ринку. Таким чином умови конкуренції стимулюють розвиток агротехнічного прогресу, впровадження наукової організації праці, виробництва і управління. В умовах ринкової економіки саме конкуренція змушує впроваджувати найпродуктивніші методи ведення землеробства і тваринництва, систематично підвищувати родючість ґрунтів здійснювати комплексно-

меліоративні роботи, постійно удосконалювати систему утримування і годівлі продуктивної худоби та розвивати селекційно-племінну роботу.

Однак, треба відзначити, що в сучасних кризових умовах конкуренція обертається дуже великим лихом для багатьох сільськогосподарських виробників. Так господарства Карпат, Полісся та деяких інших районів, які використовують найменш родючі землі і ведуть своє сільське господарство в малосприятливих умовах не витримують конкуренції і згортають сільськогосподарське виробництво. Необмежена конкуренція, веде до банкрутства великої кількості підприємств, зростання їх збитковості, сповільнення агропромислового виробництва. Необмежена конкуренція породжує безробіття, стагнацію розвитку продуктивних сил, скорочення виробничих потужностей підприємств, зміцнює привілеї корумпованих і мафіозних груп суспільства, підриває роль економічних стимулів розвитку економіки [1, с. 213].

Недосконала конкуренція, що передбачає монополізацію ринку, дає можливість нарощувати прибуток більш легким шляхом, обмежуючи не індивідуальні витрати, а обсяги виробництва і збуту, тим самим збільшуючи ціну. Але прагнення виробників до отримання прибутку не сприяє ефективному розподілу ресурсів у масштабах країни, оскільки випуск продукції при інших рівних умовах менше, а рівень цін – вище, ніж в умовах вільного ринку.

Таким чином, виникають протиріччя між інтересами суспільства і окремих підприємців, яким важливо збільшити ринкову владу і досягти монополізації ринку. Тому, в Україні сформувалися ринки в тому чи іншому ступені, що відхилилися від моделі досконалої конкуренції.

Залучення іноземного капіталу в українську економіку призвело до деякого пожвавлення конкуренції, хоча суттєвого покращення ситуації з оновлення асортименту і підвищення якості вітчизняної продукції так і не відбулося. Ось чому багато видів продукції українських підприємств, в тому

числі і сільськогосподарських на світовому і внутрішньому ринках залишаються неконкурентоспроможними.

Економіку країни характеризує регіональна зацікавленість, нерозвиненість ринкової інфраструктури, ринків праці і капіталу, обмеження на ввіз-вивіз продукції, високі тарифи на перевезення продукції.

Роль агропромислового ринку в економіці країни настільки велика, що не буде перебільшенням вважати його головним для ефективного функціонування і укріплення всього внутрішнього ринку. В зв'язку з цим, слід правомірно говорити про важливе значення АПК щодо створення конкурентоспроможної ринкової економіки України, позбавлення її від необхідності бути сировинним додатком світового ринку. Агропромислова політика в залежності від правильності або неправильності її побудови здатна перетворити країну в потужну економічну державу або у слаборозвинену [3, с. 56]. В агропромисловому комплексі, де спостерігається велике різноманіття в середині кожної галузі, а також між регіонами слід виділити три види конкуренції: внутрішньогалузева, міжгалузева і міжрегіональна.

Розвиток ринку і конкурентного середовища нерозривно пов'язано з розвитком внутрішньогалузевої конкуренції, тобто є суперництво між організаціями, що виробляють однакову або взаємозамінну продукцію. Для того, щоб внутрішньогалузеву конкуренцію визнати такою, що відбулася, необхідно забезпечити конкурентне число таких організацій-виробників. Відповідно до закордонних стандартів кількість однотипних підприємств, що виробляють однотипну продукцію, повинно бути не менше 20, щоб між ними почалася ймовірна, хоча і монопольна конкуренція [2, с. 22].

Внутрішньогалузева конкуренція характеризується наявністю на ринку різних господарюючих суб'єктів, що реалізують різні види продукції (молоко, м'ясо, зерно та ін..). Оскільки, сільськогосподарські товаровиробники виходять на ринок не з кінцевим продуктом, на етапі його зберігання, переробки і наступної реалізації виникають нові конкуренти в

особі заготівельних і переробних підприємств, які ведуть боротьбу за розширення сировинної зони і ринків збуту готової продукції.

Учасники такої конкуренції ведуть боротьбу, перш за все, за те, щоб заволодіти і утримати місце на ринку, щоб схилити покупця для придбання продукції саме цього підприємства, що означає послаблення конкурентів або їх усунення.

Вирішення даної задачі просте - реалізація такої ж продукції як і у конкурентів за більш низькими цінами, або продукцію кращої якості за такими ж цінами. Зниження витрат у порівнянні з конкурентами і складає той вигравш, який може отримати суспільство завдяки ринковим відносинам в економіці.

Міжгалузєва конкуренція обумовлена багатогалузєвим характером сільськогосподарського виробництва і характеризується наявністю на ринку господарюючих суб'єктів, що пропонують різні види продукції, які борються між собою за покупця і за свою частку в спільному прибутку. Наслідком цього стає: зміна обсягів їх виробництва, вдосконалюється їх структура і міжгалузєві зв'язки, відбувається міжгалузєва міграція капіталів.

Ринкові відносини посилили міжрегіональну диференціацію, що пов'язана з включенням механізму ринкової конкуренції, що поділив регіони по їх конкурентним перевагам і недолікам. З'явилась різна адаптація до ринку регіонів з різною структурою економіки, менталітетом населення і влади. Значно послабшала керуюча роль держави, що виражається у скороченні державних інвестицій у регіональний розвиток економіки, у відміні більшості регіональних, економічних і соціальних компенсаторів [3, с. 167].

В останні роки, посилилась міжрегіональна конкуренція на ринку продукції тваринництва. Через низьку купівельну спроможність місцевого населення і щорічно зростаючих обсягів виробництва птахівницькі підприємства значну частину виробленої продукції відправляють за кордон (наращування присутності української м'ясної продукції на світових ринках

відбувається завдяки галузі птахівництва. Частка м'яса птиці у 2017 році в загальних обсягах експорту становить 79% (240 тис. тонн, або на 49% більше ніж у 2015 році) [6].

Конкуренція в агропромисловому комплексі України формується одночасно по двом напрямкам: між господарствами з різними формами власності та між усіма товаровиробниками за найбільш вигідні економічні умови діяльності і фінансові результати.

На конкурентоспроможність аграрного сектору регіону впливає конкурентоспроможність всіх організацій сільського господарства та середовища в якому вони функціонують. Структура економічної діяльності є одним з основних факторів, що визначають конкурентоспроможність регіону і, в той же час, сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, або конкурентних ресурсів – сприяють досягненню конкурентного успіху суб'єктів господарювання. В свою чергу, конкурентний успіх регіону і сільськогосподарських організацій є основою підвищення якості життя населення.

На муніципальному рівні здатність суб'єктів аграрного ринку створювати, використовувати і утримувати конкурентні переваги суттєво впливають на розвиток сільських територій. Структура економічної діяльності є одним з основних факторів, що визначають конкурентоспроможність муніципальних утворень і, в той же час, сукупність матеріальних і нематеріальних елементів або конкурентних ресурсів муніципального утворення сприяють досягненню конкурентного успіху господарюючим суб'єктам. В свою чергу, конкурентний успіх муніципальних утворень і сільськогосподарських організацій є основою підвищення якості життя населення.

Конкурентні переваги галузі і організацій аграрного сектору економіки ґрунтуються на ресурсах, інвестиційних, інфраструктурних, інноваційних та інформаційних факторах. Кожний попередній фактор конкурентних переваг є базою для розвитку наступного, збільшуючи людський і соціальний капітал.

Значно впливає на конкурентоспроможність учасників ринку монополізм, тіньова економіка, корупція, необґрунтовані ризики.

В сучасних ринкових умовах сільськогосподарські товаровиробники, що набули статус юридично-самостійної особи відчують складнощі у фінансуванні, кредитуванні, організації товароруху продукції, що виробляється на ринок, в аналізі і обліку ринкової кон'юнктури, вивченні попиту і пропозиції, плануванні виробництва. У зв'язку з цим, сучасний стан продовольства України характеризується дефіцитом товарів вітчизняного виробництва, їх низькою якістю та високими цінами для населення і, як наслідок, значними обсягами імпорту. При цьому, кожний регіональний продовольчий ринок має свої особливості і рівень розвитку, у тому числі, і конкурентного середовища.

Аграрний ринок – складова частина єдиного ринкового простору. Тому в основі його функціонування лежать загальні принципи ринкового господарювання: орієнтація на споживача, свобода вибору, свобода виробника, конкурентний характер відношень, пріоритет приватного інтересу [2, с.20].

Вітчизняний аграрний ринок є відкритою системою з ознаками значної нестабільності. Ознаками останньої є недостатньо високий рівень внутрішнього споживання, залежність ринкової кон'юнктури від структурно-динамічних тенденцій зовнішніх ринків, низький рівень інфраструктурного розвитку. Деформація конкурентних структур внутрішнього ринку зумовлює тенденції ціноутворення на стадії продажу продукції аграрними підприємствами посередникам, інтереси яких домінують над інтересами товаровиробників, що суттєво знижує рівень економічної ефективності основної діяльності останніх. Вказане вимагає формалізації особливостей функціонування ринку сільськогосподарської продукції в контексті ідентифікації умов підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності діяльності аграрних підприємств [5, с. 107].

Функціонування ринку можна представити як механізм взаємодії інтересів виробників продукції та її споживачів, на якому базується обмін товарів, або як своєрідний інструмент узгодження інтересів сфери виробництва й сфери споживання. З урахуванням особливостей розвитку АПК аграрний ринок розглядається як:

- особлива соціально економічна система, що функціонує відповідно до потреб у продуктах харчування, доходів населення, можливостей і особливостей аграрної сфери, специфіки зовнішніх зв'язків;

- складна система, у рамках якої функціонують і взаємодіють виробники різноманітної сільськогосподарської продукції, переробники, посередники та інфраструктурні елементи;

- спосіб поєднання різних сегментів економіки, який завдяки змінам ціні доходів впливає на виробництво й споживання;

- специфічний механізм взаємозв'язку економічно відокремлених суб'єктів господарювання, що базується на товарно-грошових відносинах і конкуренції.

Специфічна риса аграрного ринку – недостатня гнучкість попиту і пропозиції. Вона виявляється в середньостроковому періоді в так званих «помилкових коливаннях», в довгостроковому періоді – у вигляді змін ринкової структури. Як наслідок, ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію призводять до нераціонального розподілу ресурсів. В основі недостатньої гнучкості попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції лежить їх низька цінова еластичність, яка пояснюється тим, що сільськогосподарська продукція це, як правило, життєво необхідні продукти харчування. Чим вищий ступінь необхідності продукції, тим буде незначна реакція на зміну ціни [4. С.43]. .

Недостатня гнучкість попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції в умовах ринкової кон'юнктури, що змінюється, породжує таку особливість аграрного ринку, як складна адаптація до структурних змін сучасної економіки.

Відмінна риса аграрного ринку – низька кон'юнктура, яка виявляється у відносному надлишку пропозиції сільськогосподарської продукції. Ринковий механізм не спроможний урівноважити попит на сільськогосподарську продукцію з її пропозицією при паритетному з іншими галузями економіки рівня цін. Це пов'язано з іммобільністю ресурсів, що використовуються у сільськогосподарському виробництві і ускладнює переміщення ресурсів із сільського господарства у більш прибуткові галузі з високою ринковою кон'юктурою. Такі ресурси, як сільськогосподарські угіддя, сільськогосподарські тварини, сільськогосподарські насадження не можуть знайти альтернативного застосування в інших сферах економіки.

Разом з цим, економіка аграрного ринку виокремлюється в окремий напрямок досліджень, так як загальні принципи виявляються на цьому ринку специфічними. Пояснюється це особливостями сільського господарства, які можна поділити на дві групи факторів:

- перша група факторів обумовлена тісним зв'язком аграрних технологій з природними умовами: погода, клімат, фізіологія рослин і тварин;
- друга група факторів визначається перерозподілом в аграрному суспільстві економічних і соціально-демократичних процесів. Ефект впливу цих факторів виявляється у специфічних рисах функціонування аграрного ринку.

Конкуренція в сільському господарстві відрізняється великою кількістю конкурентів на ринку та перешкод на шляху виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.

Негативно впливає на стан конкурентного середовища домінуюче становище переробних підприємств, що встановлюють ціни на продукцію аграрного сектору без врахування рівня витрат на їх виробництво в сільськогосподарських підприємствах, обмеженість виробничого потенціалу і фінансових ресурсів.

Однією з умов ведення аграрного виробництва є гарантований збут виробленої продукції. Споживачі продукції, постачальники техніки або

добрив, дещо сильніше сільськогосподарських товаровиробників. Прямим наслідком такого дисбалансу є феномен «ножиці цін». Сутність його полягає в тому, що ціни на спожиту сільським господарством промисловою продукцію ростуть швидше, ніж відпускні ціни її власних продуктів, в результаті чого сільськогосподарські підприємства несуть збитки [2, с.21].

Розвиток ринкових відносин нерозривно пов'язаний з боротьбою товаровиробників за більш вигідні умови виробництва і збуту продукції з метою отримання максимального прибутку. Це обумовлює проникнення на ринок, крім конкурентів з інших регіонів України, постачальників імпортованої продукції.

Посилена орієнтація українських споживачів на закордонні товари і послуги, помітно гальмує розвиток українських виробників, призвела до збільшення рівня реальної імпортозалежності внутрішнього ринку країни.

У складі основних факторів, що стимулюють попит на імпортовану продукцію слід звернути увагу на ступінь дії тих факторів, що піддаються регулюючому впливу. До цієї групи відносять динаміку цінової конкурентоспроможності імпорту на внутрішньому ринку України відносно вітчизняної продукції і динаміку реальних доходів населення. При зростанні ціни на вітчизняну продукцію більш високими темпами, цінова конкурентоспроможність імпорту на внутрішньому ринку зростає повільніше.

Разом з цим, найбільший вплив на розвиток внутрішнього попиту на імпорт здійснює зростання реальних доходів населення – основного споживача імпортованої продукції. Зростання реальних доходів населення є головною умовою, при якій імпортери, що орієнтуються на забезпечення споживчого ринку країни можуть реалізувати на свою користь використання цін на імпорт і цін на українські аналоги.

Необхідно звернути увагу на те, що суттєвого розширення асортименту і підвищення якості продукції вітчизняного виробництва не відбулося. Тому

багато видів продукції, в тому числі і сільськогосподарської, на світовому і внутрішньому ринках залишається не конкурентоспроможними.

Послаблення ролі держави у розвитку аграрної сфери, відміна державного замовлення, відміна єдиного планування та наукової концепції проведення аграрної реформи призвело до послаблення керованості сільського господарства, зниженню його ролі у формуванні бюджету країни, погіршенню продовольчої безпеки країни.

Україна – країна, яка вимушена боротися за свою нішу в системі світового ринку. Успіх справи буде залежати від темпів постійної модернізації і збільшення ефективності ринкових відносин, як внутрішніх так і зовнішніх.

Конкурентна боротьба у ринковій економіці не є єдиним методом вирішення конфліктів між конкурентами. Існує декілька способів вирішення конфліктів між суперницькими організаціями. Одним з таких способів є налагодження співробітництва між господарюючими суб'єктами, формування різних типів інтеграційних угод.

Зберігаючи неконкурентоспроможність значної частини українських товаровиробників у виробництві продукції має своєю причиною і таку, яка не спроможна до ділового співробітництва, відсутність раніше існуючих та ефективно функціонуючих виробничо-економічних зв'язків, як у галузевому, так і територіальному форматах.

Серед основних причин, що обумовлюють становлення між конкурентами визначених форм співробітництва виділяють наступні:

- конкурентам стратегічно важливо здійснювати скоординовані дії;
- у конкурентів є спільні комерційні інтереси на конкретному ринку товарів (послуг);
- ціна перемоги стає не розумною в комерційному і соціальному аспекті.

Створенню умов для підвищення конкурентоспроможності сприяють регуляторні акти Міністерства аграрної політики та продовольства України,

постанови Кабінету Міністрів України, Державні цільові програми розвитку українського села на період до 2020 року, Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків».

Принциповим є визначення мети аграрної політики. Такою метою на тривалу перспективу є формування ефективного та стійкого агропромислового виробництва, яке б відповідало світовому рівню, що забезпечує продовольчу безпеку країни, насичення ринку доступним для всіх груп населення продовольством, а промисловість – сировиною.

Висновки і пропозиції. Отже, конкурентоспроможність можна розглядати як спроможність об'єктів займати певну ринкову нішу. Вона характеризує ступінь їх відповідності ринковим потребам: пропозиції (товару) – попиту на нього; підприємства – можливості забезпечити конкурентні переваги; країни – економічній і соціальній моделі. Забезпечення конкурентоспроможності можливо лише при радикальних змінах на рівні господарювання, досягнення високої ефективності виробництва, в тому числі, і за рахунок якості виробленої продукції. В залежності від цих змін для України або з'являються шанси вигідно адаптуватися до загальноєвропейського і світового простору або залишиться загроза збереження кризового стану в сільському господарстві та АПК в цілому, а отже, продовольчої незалежності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Аграрна економіка і ринок: монографія /за ред.. Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. - Тернопіль: "Збруч", 2003. - 305 с.
2. Гришаева, Л. Концептуальные основы аграрного рынка /Л. Гришаева// Международный сельскохозяйственный журнал. – 2002. - № 1. – С. 20-23
3. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доп. / За ред. В.М. Трегобчук, Б.Й. Пасхавера. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2007. – 260 с.

4. Кваша , С. М. Наукові підходи до регулювання аграрного ринку /С. М. Кваша // Економіка АПК. –2006. –№ 7. –С.42-45.
5. Красноручий, О. О. Адаптаційний інструментарій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств [Текст] / Олексій Олександрович Красноручий, Юрій Олександрович Зайцев// Український журнал прикладної економіки. –2016. –Том 1. –№ 1. –С. 100-113.–ISSN 2415-8453.
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>.
7. Яценко О. М. Конкурентоспроможність галузей сільського господарства в умовах глобалізації ринку продовольства / О. М. Яценко // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 31–38.